

PEDALANGAN GAYA JAWA TIMURAN

Ing Jawa Timur tinemu ana dalang kurang luwih 2900. Saka cacah semono mau kang isih giyat (aktip) mung kari kira-kira 1400-an. Iki sebabé rupa-rupa. Antara liya jalaran saya kurang utawa sepinang tanggapan, olèh kongkirènan saka kasèt, utawa iya ana sedulur dalang kang olèh péncokan ing panggaotan liya kang luwih kepénak. Kaya ngono antara liya keterangané sdl. Drs. Soehardjono, ketua panitia Festival Pedalangan Gaya Jawa Timur tahun 1974, ing kalonggaran mbukak fèstival mau dèk tanggal 31 Oktober 1974 bengi.

Fèstival iki manggon ana ing Gedung Kebudayaan, Jalan Gentèngkali, Surabaya. Suwéning fèstival ana 3 wengi, wiwit tanggal 31 Oktober nganti tumekaning tanggal 2 Nopèmber. Fèstival iki fèstival pedalangan tingkat propinsi kang sepisan ing Jawa Timur. Saka cacahing dalang ing Jawa Timur kaya katur ing ngarep, kang bisa digolongaké ing dalang gaya Jawa Timuran ana 400-an, sumebar ing daérah-daérah tilas karésidènan Surabaya, kabupatèn Pasuruan, Sidoarjo, Majakerta, Jombang, Lamongan. Yèn nitik corèk tuwin wujudé, kaya kang diakoni uga déning bapak Ketua Umum DPP Golkar: Amir Murtono SH kang merlokaké rawuh anjenengi pambukaking fèstival mau, pancèn ora béda karo wayang kulit kang umum ing Jawa Tengah barang. Carita kang digelaraké iya njupuk saka pakem-pakem Wayang Purwa. Mung gayané — lan iya saka gayané kang khas iki, kaya kang di dawuhaké pak Amir Murtono, wayang kulit iku sok disebut 'wayang dak-dong'.

Kang mèlu ngetoni ing blabar kawat fèstival, ngrebut piala saka Gubernur mung ana dalang utusan daérah cacahé 9. Saben dalang olèh wektu 90 menit (karo tengah jam) kanggo ngébaraké kapinteran/katrampilané. Kang dibiji déning para juri, kajaba sabetan, antawacana lan sapanunggalané, uga disiplin olèhé migunakaké wektu barang. Yèn wis ana bèl tandha yèn wektu olèhé kudu ndalang wis entèk, ning sang dalang isih mbacut, iki bakal bisa nyuda biji.

Kapriyé bakal nasibé kabudayan wayang kulit umumé sarta khususé kang agaya Jawa Timur ing mengkoné? Apa iya bakal lestari bisa ditampa sarta dinikmati déning anak putu? Pitakonan iki aran wajar. Dirjèn Kebudayaan Prof. Dr. Ida Bagus Mantra ing kalonggaran kaya katur

ing ngarep paring dawuh ngéné. Manut sejarah, wiwit lahiré kabudayan mau nganti sapréné, saben-saben tansah ngaḍepi ing tantangan rupa-rupa. Lan nyatané, nganti saiki tontonan wayang kulit isih bisa kita nikmati. Ing wektu iki kabudayan wayang kulit iya isih ngaḍepi tantangan kang ora èntèng. Tantangan mau awujud ajuning tèkhnologi ing sawernaning babagan. Iki kudu kita aḍepi, sarana migunakaké tèkhnologi kang saya maju mau kanggo ngunggahaké drajat sarta tataran kabudayan wayang kang kita warisi saka para leluhur lan diakoni keblu kabudayan kang èdi lan agung, klawan tanpa mbuwang corèk sarta kapribadèné kabudayan mau kang khas utawa kang mirunggan.

Ora béda karo kang diḍawuhaké bapak Gubernur Jawa Timur (ing bengi iku diwakili bapak Résidèn Surabaya Soepeno, awit pak Noer pinuju tindak luar kota), pak Mantra uga ngakoni: wayang pancèn isih mujudaké média kang ampuh kanggo awèh sesuluh marang rakyat ing padésan. Mula iya perlu diipuk-ipuk. Anané fèstival pedalangan gaya Jawa Timuran tahun 1974 ing Surabaya iki déning pak Mantra uga dibobot kaya-déné salah sawijining upaya kaya kang katur ing ngarep. Ya-iku: kanggo nguri-uri utawa ngipuk-ipuk kabudayan wayang kulit.

Pancèn isih durung kena kanggo gonḍèlan kang gumatok, apa kanyatan kaya kang diḍawuhaké pak Amir Murtono ing kalonggaran mau, yèn sapérangan kang pada nonton fèstival wayang gaya Jatim ing bengi iku dumadi saka génerasi sangisoré pak Amir Murtono, bisa dipadkaké karo ukuran: tontonan wayang kulit umumé, utawa khususé kang agaya Jatim isih disenengi utawa dikaremi déning para nom-noman saiki. Mung baé, kanyatan mau saora-orané suka pituduh, ora kabèh nom-noman saiki pada wis ora doyan manèh karo tontonan wayang kulit, kang dianggep wis kuna, kolot, njuwarèhi. Mung baé, apa aprésiasi (tanggapan) saka para sawetara nom-noman kang apik sarta positip marang wayang mau, ing mengkoné bisa subur ngrembaka, apa malah kosok-baliné, iki gumantung marang upaya pambudidaya kita wiwit saiki. Pak Murtono ing ndalem kagungan kasèt lakon wayang purwa ora kurang saka 50 stèl. Saben dalu yèn arep saré — ngono dawuhé pak Murtono piyambak — kasèt mau distèl. Iki perluné kanggo nggampangaké olèhé nedya saré. Lakon kang nengsemaké pancèn iya bisa kanggo sarana kaya ngono. Ning yèn kosok-balèn, akibaté malah bisa gawé . . . seneb.

Kasèt wayang kulit gaya Jatim saweruhku kok kaya durung ana, ngono dawuhé pak Moertono, kang ing sabanjuré ora paring panjelasan apa-apa — généya kasèt bangsané kaya ngono mau kok durung sumebar.

Apa manut pétungan kurang nguntungaké, awit pasarané mengko

mesti bakal kurang ramé? Ning kang wis ceta, gaya Jawa Timuran iki isih olèh enggon ana ing sawetara panggonan. Liré — ing Jawa Timur, isih ora setitik cacahing rakyat kang nyandu utawa seneng karo corèk wayang kulit kang agaya kaya ngono mau. Mula, aran wis samestiné — kaya kang di dawuhaké pak Murtono SH — wayang kaya ngono mau iya perlu diopèni, diuri-uri.

S. Kadarjono

(in: Jaya Baya no. 11, November 1974).

78

KÉNDANG

welingmu sing tuwajuh nguruti raga aking
 rai nungkul kepati ngekep pranaja
 kanthi ngrangu cumitak mripat sing bening
 nanging pangajap donya akérat
 kebat jangkahmu kesusu nungka layang pamegat
 upama jerit iki
 upama wangsit sing iki
 nguncegi bundelan ati sing kejuwing
 pangirané mbulan mèsèsem kepéncut mèlua ngliling
 banjur kapan nebusi asih mulus
 banjur kapan krénahmu bali burus
 anakmu kebacut kebentus-bentus

Muryalelana

(in: Jaka Loḍang no. 194, April 1975)